

М.Л.Бутрин, С.Б.Білінська, Д.Д.Кусько

БІБЛІОГРАФІЧНА ІНФОРМАЦІЯ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ "ЗОРЯ"

В історії української бібліографії другої половини XIX ст. важливу роль відіграла періодика. Так, багато різноманітної бібліографічної інформації друкували українські журнали "Основа", "Вечерниці", "Мета", "Нива", "Русалка", "Правда", "Друг", "Громадський друг", альманахи "Дзвін" і "Молот", газети "Слово", "Діло".

Серед цих видань помітне місце займає літературно-науковий журнал "Зоря" (1880-1897 рр.), довкола якого згуртувалися кращі літературні сили України. Журнал видавало Товариство ім. Т. Шевченка, засноване у Львові з ініціативи О. Кониського, М. Драгоманова та ін. Журнал редагували відомі громадські діячі Західної України: О. Партицький, Г. Цеглинський, Василь Лукич (псевдонім Володимира Левицького), О. Борковський, О. Маковей та ін. Багато сил віддав "Зорі" як її редактор і співробітник Іван Франко. У листі до О. Кониського 5 листопада 1884 р. він писав "Я <...> буду скільки мога старатися поставити "Зорю" так, щоб вона була справді європейською по провідним думкам та поглядам і справді нашою, українською по реальному змісту, по мові і по духу" [16, с.489].

Усі редактори "Зорі" більшою чи меншою мірою, залучали до співпраці діячів культури і літераторів з усєї України, дбали про розширення сфери впливу на читачів. На сторінках журналу, що виходив двічі на місяць, друкувалися не тільки художні твори, але й праці з літературознавства, мовознавства, історії, етнографії, економіки, права тощо.

Про журнал "Зоря" чимало написано у працях з історії української літератури, зокрема найбільша стаття про журнал належить перу М. Гуменюка [3]. Однак про об'єкт нашого дослідження – бібліографічні матеріали – тут майже нічого не сказано. А між тим весь період виходу "Зорі" був позначений помітними зрушеннями у розвитку української бібліографії. Вийшла у світ "Бібліографія нової української літератури" М. Кома-

рова [5], "Галицько-русская библиография XIX столетия" І. Левицького [9] та ін.

В останню чверть XIX ст. з'являється багато видань українською мовою, а також книг про Україну, що виходили й іноземними мовами в Галичині, на Лівобережній Україні і за кордоном. Розгортається наукове вивчення життя та історії українського народу. Пожвавлюється книжкова торгівля і книготорговельна бібліографічна інформація про твори друку. Вся ця інформація стає складовою частиною українських журналів і газет, входить до їхніх програм.

З 80-х років XIX ст. до бібліографічного обліку української друкованої продукції звернулася редакція журналу "Зоря", в яку тоді входив І. Франко. У "Зорі" використовувалися різні типи, види і жанри внутріжурнальної інформації: бібліографічні списки, огляди, замітки, анотації, реферати, оголошення, книготорговельна реклама, а також рецензії, що містили певну бібліографічну інформацію і водночас вважалися одним з видів бібліографії.

Велику роботу взяла на себе "Зоря" у поточному бібліографуванні українського друку, особливо з приходом до редакції Василя Лукича. При відсутності державної бібліографічної інформації налагодити поточний бібліографічний облік різних видань в Галичині чи в Австро-Угорщині загалом було досить складно. З цього приводу Василь Лукич писав: "У нас переважно, ніж вийде з друку якась книжка, то опріч автора, накладця і друкаря, ніхто більше про це не знає ..." [14, с. 330]. Але не треба забувати, що повідомлення, а взагалі присилка книжки редакціями до рецензії, се у нас поки що одинокий спосіб уможливити ширшим кругам довідатись, що якась книжка вийшла у світ божий, – у нас, де нема ані бібліографічних газет, ані – з висемкою книгарні Ставропігійської – більш ніяких руських (українських – Авт.) книгарень, ні через те ніяких майже каталогів книжок і т.п., а про видання окремих оповісток вже і не казати" [7, с. 206].

Недоліки у бібліографічній справі зазначав і А. Кримський. На сторінках "Зорі" він писав: "Каталогів продажніх руських книжок у нас нема добрих" [8]. Дійсно, існуючі каталоги Ставропігійської книгарні, цінник книгарні Наукового товариства ім. Т. Шевченка були недосконалі: тут часто бракувало відомостей про рік видання книги, кількість сторінок, про зміст окремих збірників тощо. А. Кримський вважав, що "варто б зазначувати в каталогах приналежність книжки до такої чи до такої серії [8, с. 418], а "окрім короткого заголовка книжки варто подавати і те, що під заголовком (повість, драма, з якого життя і т. д.)" [8, с. 418]. Ставилося питання і про поміщення у каталогах творів, заборонених цензу-

рою. Такі міркування сприяли поліпшенню бібліографічної інформації в журналі.

Багато уваги в "Зорі" відводилось літературі для народу. Так, Б. Грінченко писав про необхідність видавати свою "лубочну" літературу, бо "український народ не знає української книжки", "ми не маємо й ста добрих українських книжок для народного читання" [2, № 1, с. 15]. У статті "Популярні книжки" він пропонує своєрідну програму видання книг для народу: треба видавати "не нарізні, хоч би й гарні книжечки, а систематично дібрану бібліотеку, прочитавши яку, людина з народу стала б хоч на перший ступінь загальної освіти" [2, № 2, с. 37].

Для поліпшення бібліографічної роботи, особливо обліку новинок, Василь Лукич вживає енергійних заходів: встановлює тісні контакти з галицькими і східноукраїнськими авторами і видавцями, наполегливо просить їх надсилати книги та бібліографічні повідомлення, організовує навколо редакції мережу кореспондентів (серед них були М. Коцюбинський, М. Павлик, І. Франко, Б. Грінченко, М. Комаров, А. Кримський та ін.).

Зацікавленість Василя Лукича у своєчасній реєстрації друкованої продукції та його безпосередня участь у цій справі принесли свої плоди: читачі систематично одержували інформацію про всеукраїнський книговидавничий рух. Так, лише за шість років (1890-1896 рр.) в "Зорі" було описано понад тисячу найбільш значущих публікацій з журналів, газет і неперіодичних збірників. Реєструвались твори: 1) написані українською мовою, 2) написані українцями будь-якою мовою, 3) на українську тематику.

Багато уваги журнал приділяв критичній оцінці нових українських книжок. Зокрема, відомий український бібліограф, критик та історик літератури М. Комаров, готуючи друге видання "Показчика нової української літератури", звернувся зі сторінок "Зорі" до українських авторів і видавців з проханням надсилати свої видання. Він подавав і методику їх опису: місце і час друкування, формат, кількість сторінок, за чий кошт надруковано, в якій друкарні, тираж, ціну та інші відомості, потрібні у бібліографічних показниках.

М. Комаров організував у журналі відділ "Оповідки і критичні замітки", залучив до оцінки літератури з історії України історика А. Синявського. Публікації Комарова відзначалися актуальністю, повнотою охоплення матеріалу, об'єктивністю оцінок, тонким літературним смаком і хорошою мовою.

Високо оцінюючи роботу М. Комарова в галузі бібліографії, його сучасники, разом з тим, звертали увагу і на деякі хиби. Так, Б. Грінченко зазначав, що Комаров з однаковою докладністю описує у поточній бібліографічній інформації і високохудожні, і низькопробні твори.

Активним дописувачем критико-бібліографічного відділу "Зорі" був Б. Грінченко. Свої зведені бібліографічні праці – "Новості української літератури" і "Нові українські книжки" – він публікував під псевдонімами В. Чайченко і Б. Вільхівський. Це були бібліографічно – інформаційні повідомлення з побіжними оцінками видань або збірки рецензій. Б. Грінченко вимагав від редакції "Зорі" систематичної бібліографічної роботи, вказував на недостатню оцінку продукції галицьких друкарень.

З інших співробітників "Зорі" бібліографією займалися М. Кононенко (псевдонім М. Школиченко), І. Кокорудз, І. Франко, О. Борковський, І. Калитовський, В. Коцовський, Г. Коваленко, А. Кримський, Г. Цеглинський та ін.

Редакція "Зорі" відіграла велику роль у налагодженні поточно-го бібліографічного обліку різних видів літератури. Бібліографічні матеріали друкувалися у відділах "Бібліографія", "Бібліографія і критика", "Важливий матеріал літературний по періодичних виданнях", "Вісті бібліографічні і наукові", "Вісті літературні і бібліографія", "Дрібні вісті з літератури і науки" та багатьох інших.

Найпоширенішими були у журналі бібліографічні огляди, тобто зв'язні розповіді про групу видань, об'єднаних тематикою або хронологією. Наприклад, огляд Василя Лукича "Закордонська Україна в 1881 році [10] був присвячений стану літературного життя на Великій Україні. Автор оцінює різні видання, розподіляючи їх за змістом на історичні, науково-природничі, лікарські, белетристичні і такі, що стосуються "питань сучасних" [10, № 1, с. 7]. Тут же розглядаються музичні твори М. Завадського, А. Даргомижського, а також театральні вистави, музичні вечори, живопис, що, власне, до об'єктів бібліографування не належать. В іншому огляді Василя Лукича – "Преса" [15] – характеризуються українські періодичні видання, що виходили у 1894 р., – 14 галицьких і 3 буковинських часописи. Наводяться досить повні описи цих видань, що містять, окрім назв і підзаголовків, дані про періодичність, місце видання, видавців і редакторів, про додатки до видань, вартість і умови передплати, адреси, за якими можна придбати кожне видання.

Варто згадати ще деякі огляди Василя Лукича у "Зорі": "Наша преса" [13], "Література альманахів" [12], де подано зміст альманахів "Ватра", "Січ", "Перший вінок", а також цікавий огляд українських календарів на 1890 р. [11].

В огляді М. Комарова "Короткий перегляд українських книжок за 1885 рік" [6] знайшлося місце не тільки для книг, але й для нотних видань, матеріалів періодики тощо. Всього в огляді 16 позицій, на деякі з них подаються цілі рецензії, на інші – короткі анотації.

На сторінках "Зорі" таких оглядів друкувалося чимало. Багато місця займали й різні бібліографічні списки. Вони вміщувалися майже в кожному номері журналу в розділі "Нові книжки", а з 1890 р. – "Бібліографія". Ці списки складав переважно Василь Лукич. До них включалися книги з різних галузей знань, серійні видання, іноземні друки тощо. Книги у списках розташовувалися за часом і місцем видання. У кінці подавалися книги, видані за кордоном. Іноді окремі позиції супроводжувалися коротенькими анотаціями. Бібліографічні описи у списках були доволі повні, з обов'язковим зазначенням ціни.

У "Зорі" постійно публікувалися списки книжок, виданих товариством "Просвіта" і Науковим товариством ім. Т. Шевченка. До таких списків додавалася інформація про те, де і за яку ціну можна придбати ці видання.

За видами списки були: тематичні, персональні, краєзнавчі, універсальні, галузеві та ін. Такою розмаїтою інформацією про українську книгу значною мірою компенсувалася відсутність державної чи національної реєстрації творів українського друку і творів про Україну. Традиції "Зорі" у цій справі підхопили пізніші українські періодичні видання.

Окрему групу бібліографічних матеріалів у "Зорі" становили рекламні оголошення про видання, що готуються до випуску, вийшли з друку або надійшли у продаж.

Для прикладу наведемо деякі з них: "З вершин і низин", друге доповнене видання поезії І. Франка друкується і незабаром вийде в світ ["Зоря". 1886. № 22. С. 380]; "Від видавництва "Руської історичної бібліотеки". Вже вийшов з друку "Малорусько-німецький словник", уложений Євг. Желехівським. В 2 т., с. VIII-1117 коштує цілих 16 злр. Набути можна у Желехівської в Станіславові, вул. Собієцького б. 34". Видання цього словника затягнулося (з 1880 аж по 1887 р.), але "Зоря" постійно інформувала читачів про нього. Або: "Т. Шевченко з бандурою над Дніпром" – фонотип з образу Костя Трутовського, появився цими днями із відомого артистичного закладу Ангерера у Відні коштом Товариства ім. Шевченка. Рисунок прегарний, а викінчення фонотипу знамените Оригінал образу знаходиться в О. Батрухіна в Москві. Ціна фонотипу 25 крб., а набути його можна в Науковому Товаристві ім. Шевченка у Львові (вул. Академічна б. 8)" (Зоря. 1894. № 14. С. 327).

Замітки про нові видання книг, про вихід газет, журналів, інших матеріалів на Україні та за кордоном, а також про наміри письменників щодо видання своїх творів, про рукописи, заборонені цензурою, про зміни назв видавництва і періодичних видань тощо вміщувалися у хронікальних відділах "Зорі", що були в кожному номері.

Підсумовуючи сказане, підкреслимо, що журнал "Зоря" протягом 17 років давав обширну інформацію про українську книгу, періодику, друковані твори образотворчого мистецтва, нотні видання, а також про зарубіжну україніку різними мовами. У цьому його велика заслуга перед українською бібліографією і перед культурою взагалі.

1. Грінченко Б. Де ж наша робота // Зоря. 1888. № 13-14. С. 238-239. 2. Грінченко Б. Популярні книжки // Зоря. 1891. № 1. С. 15-17; № 2. С. 37-38; № 3. С. 53-55; № 4. С. 73; № 6. С. 115-116. 3. Гуменюк М. П. Журнал "Зоря" (1880-1897) // Біля джерел української радянської бібліографії. К.: 1991. С. 98-105. 4. Каталог книгарні Ставропіпійського інституту у Львові. Львів, 1893. 5. Комаров М. Ф. Бібліографія нової української літератури // Рада. 1883. С. 397-470. 6. Комаров М. Ф. Короткий перегляд українських книжок за 1885 рік // Зоря. 1886. № 5. С. 81-83; № 8. С. 133-135; № 13-14. С. 242-245; № 15-16. С. 270; № 17. С. 290; № 20. С. 343-344; № 23. С. 399-400; № 24. С. 416-418, 1887. № 1. С. 13-14; № 2. С. 35-36; № 4. С. 70-72. 7. Комаров М. Ф. Оповідки і критичні замітки // Зоря. 1890. № 18. С. 286; 8. Кілимський А. Про потребу каталогів руських книжок. Зоря. 1897. № 21. С. 418; 9. Левицький І. О. Галицько-русская библиография XIX-го столетия з узгляднением русских изданий, появившихся в Угорщине и Буковине (1801-1886). Львов, 1883-1895. Т. 1-2. 10. Лукич Василь. Закордонська Україна в 1881 році // Зоря. 1882. № 1. С. 6-9; № 2. С. 23-25; № 3. С. 39-41; № 5. С. 73-75; № 6. С. 89-91. 11. Лукич Василь. Календарі на 1990 рік // Зоря. 1990. № 1. С. 16. 12. Лукич Василь. Література альманахів // Зоря. 1887. № 3. С. 52; 13. Лукич Василь. Наша преса // Зоря. 1891. № 2. С. 39; 14. Лукич Василь. Наші хиби // Зоря. 1890. № 21. С. 330. 15. Лукич Василь. Преса // Зоря. 1894. № 3. С. 72. 16. І. Франко. Лист до О. Кониського від 5 листопада 1884р. Збір. тв. 50 т. Т. 48. С. 489-490.

Стаття надійшла до редакції 20.02.92.